

УДК 1(091) + 17.023.31:123.1

ТРАНСЦЕНДЕНЦІЯ СВОБОДИ В ЦІННІСНОМУ УНІВЕРСУМІ ОСОБИСТОСТІ

Л. А. Подолянко

*Національний технічний університет України
«Київський Політехнічний Інститут», Київ, Україна
danko057@gmail.com*

Сучасна цивілізація несе загрозу втрати людиною свого життя, своєї свободи та культури. Тому так важливе для сьогодення «феноменологічне» розуміння дійсності, осмислення самої «проблеми» людини. Відомо, володіння людиною свободою волі, свободою вибору самої себе – це те, що потрібно їй як особистості. Свобода – це найважливіша умова, що забезпечує не тільки гідне життя людини, але і динаміку її культури, свідомих цілей та прагнень. Свобода, як «вища цінність» має багато вимірів, але вона завжди пов'язана із культурою як системою цінностей. Культура завжди є сферою свободи та відповідальності. А коли свобода покладається людиною як мета, то вона стає цінністю, що вибирається індивідом при всій своїй зовнішній даності.

Важливим аспектом проблеми свободи є духовна свобода, котра може бути обмежена зовнішньою необхідністю, але ніколи не зникає, оскільки невід'ємна від особистості. Як вища цінність, свобода набула особливої гостроти сьогодні, в епоху дефіциту духовності. Мислення є дією, що матеріалізується. Воно фіксує не будь-які сторони дійсності, не все, а лише те, що пов'язано з інтересами самої людини. Наслідки духовної кризи ми спостерігаємо сьогодні. Сьогодення потребує іншого буття. Тому, цілепокладання свободи є найважливішою умовою, що забезпечить динаміку культури нації і конкретної особистості. Свобода – це основна константа загальнолюдської культури і мети духовного самовизначення.

Ключові слова: людина, свобода, культура, особистість, цінність, буття.

TRANSCENDENCE OF FREEDOM IN VALUABLE UNIVERSUM OF PERSONALITY

L. Podolianko

*National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institut», Kyiv, Ukraine
danko057@gmail.com*

The article indicates that the modern civilization bears a danger of the loss of person's life, his/her freedom and culture. The emphasized importance for daily life of «phenomenological» understanding of reality, realizing of the «problem» of a person. It is emphasized that getting a freedom of the will by the person and the freedom of choice by himself/herself is that what he/she needs as a personality. The author proved that the freedom is the most important condition that ensures not only the worthy life of a person, but the dynamics of his/her culture, realized goals and strivings. It is shown that the freedom as the «highest value» has many dimensions but it is always connected with the culture as a system of values that is a sphere of the freedom and responsibility. It is also mentioned, when a person considers the freedom as a goal, it will become a value that is chosen by the individual by all its outward content.

It is determined that the main aspect of the freedom problem is a spiritual freedom that can be restricted by the exterior necessity, but it never disappears, because it is inherent from the personality. It is stressed that as a high value the freedom is especially discussed today in the era of spirituality deficit. That is why the goal setting of the freedom is the most important condition that will ensure the dynamics of culture of the nation and the definite person. The freedom is defined as the main constant of panhuman culture and objective of the spiritual self-determination.

Key words: person, freedom, culture, personality, value, existence.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Свобода – це найважливіша умова, що забезпечує не тільки гідне життя людини, але і динаміку її культури, свідомих цілей та прагнень. Плюралізм розуміння людської свободи, свободи вибору привів наше суспільство до кризи, свідками якої є ми. Тому нагальність сьогодення – це

подолання політичної та економічно-соціальної кризи, яка склалась в Україні. Криза прямо або опосередковано вказує на розрив поля культурного, соціального процесу і перш за все на деформації тих стереотипів, що склалися, закріплювалися і зв'язувалися віками, як особливі елементи і прояви. Цю ситуацію можна тлумачити з різних сторін. Наше бачення – це перш за все переорієнтація філософського світогляду. З точки зору цих поворотів, їх екзистенціонального прояву і виявляються глибинні, культурні традиції та відносини між людьми та націями. Такі повороти проявили окремі, невидимі грані та елементи, що раніше вислизали з поля зору традиційного життя як окремих людей, так і всього суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій показує, що плюралізм уявлень про сутність людини привів до необхідності феноменологічного розуміння дійсності, що і передбачає в першу чергу осмислення самої «проблеми людини», її свободи. Свобода – полісемантичне і багатозначне поняття. І це не лише свідчить про суперечливу природу даного феномену, але й виключає можливість її єдиного правильного визначення. Буттєвий досвід, в якому постає перед нами певна людина, дає підставу говорити про реальність «життєвого світу». Цей світ як «живе втілення» буття людини дає можливість визнати, що людське «Я», його переживання, його вияви належать не тільки до його власної сутності, але й до буття в цілому. Таким чином, цілісна людина є незалежною своєрідною реальністю в специфічній закономірності існування. Тобто в своєму бутті дійсний індивід є цілісним індивідом, що актуалізує проблему людської суб'єктивності.

Філософська інтерпретація зазначеної проблеми це свого роду відповідь запитам часу. Вона має великий теоретичний та практичний потенціал. Ситуації екзистенціального вакууму, що складаються час від часу у суспільстві, потребують свого вирішення. Тому феномен суб'єктивності є тією частиною внутрішнього змісту суспільно-культурної людини, котра за своєю організацією протилежна способу організації речі, а отже, конститує її діяльність в якості суб'єкта. «Та обставина, – зазначав Е. Гуссерль, – що буття світу (навіть коли він сам по собі даний в очевидності) *трансцендентне* свідомості і з необхідністю залишається трансцендентним йому, нічого не змінюється в тому, що тільки в житті свідомості, як невіддільної від неї, конститується будь-яка трансцендентність, і що тільки це життя, зокрема, як свідомість про світ, несе в собі невід'ємний від нього смисл, що міститься в слові «світ», а також у виразі «*цей дійсно суцільний*» світ» [3, 398].

Зауважимо, що суб'єктивне, таким чином, не протистоїть об'єктивному. Воно саме є об'єктивним в тому значенні, що виступає умовою розвитку соціальної об'єктивності. Хоча людська суб'єктивність не володіє наявним буттям речі, це не означає, що вона взагалі не володіє буттям. Суб'єктивність ідеальна, і в цьому аспекті не може бути ототожнена зі свідомістю. Е. В. Ільєнков пов'язує поняття ідеального насамперед із існуючою системою культури, її стійкими формами, схемами, стереотипами. «Ідеальність взагалі і є характеристикою предметно зафіксованих (об'єктивованих, опредметнених, оречевлених) образів суспільно-людської культури, тобто способів суспільно-людської життєдіяльності, що історично склалися, які протистоять індивіду з його свідомістю і волею як особлива «надприродна» об'єктивна дійсність, як особливий предмет, котрий може бути співставлений з матеріальною дійсністю, що знаходиться з нею в одному і тому ж просторі...» [5, 140]. Визначення відноситься до засвоєних індивідами загальних імперативів культури, котрі володіють безособовим і обов'язковим характером.

Метою статті є обґрунтування необхідності по-новому подивитися на «проблему людини». Тому що без засвоєння всезагальних форм виробленої «до» і «без неї» культури, людина не може бути людиною. Але це не означає, що вона повністю зводиться до суспільства, є тільки його продуктом, оскільки залишається умовою подальшого розвитку (а не просто відтворення) соціуму. І. В. Ватін називає це «індивідуальною тотальністю», бути якою означає «не тільки втілювати в собі всезагальне через підкорення йому, визначення кола руху і т.д., але й стягувати навколо себе як певного центру елементи, моменти, частини, перетворюючи їх в передумови, умови і моменти власного руху, свого для-себе-буття» [2, 49]. Свобода – це найважливіша умова, що забезпечує не тільки гідне життя людини, але і динаміку її культури, свідомих цілей та прагнень. Плюралізм розуміння людської свободи, свободи вибору привів наше суспільство до кризи, свідками якої є ми. Тому нагальність сьогодення – це подолання політичної та економічно-соціальної кризи, яка склалась в Україні. Криза прямо або опосередковано вказує на розрив поля культурного, соціального процесу і перш за все на деформації тих стереотипів, що склалися, закріплювалися і зв'язувалися віками, як особливі елементи і прояви. Цю ситуацію можна тлумачити з різних сторін. Наше бачення – це перш за все переорієнтація філософського світогляду. З точки зору цих поворотів, їх екзистенціонального прояву і виявляються глибинні, культурні традиції та відносини між людьми та націями. Такі повороти проявили окремі, невидимі грані та елементи, що раніше вислизали з поля зору традиційного життя як окремих людей, так і всього суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій показує, що плюралізм уявлень про сутність людини привів до необхідності феноменологічного розуміння дійсності, що і передбачає в першу чергу осмислення самої «проблеми людини», її свободи. Свобода – полісемантичне і багатозначне поняття. І це не лише свідчить про суперечливу природу даного феномену, але й виключає можливість її єдиного правильного визначення. Буттєвий досвід, в якому постає перед нами певна людина, дає підставу говорити про реальність «життєвого світу». Цей світ як «живе втілення» буття людини дає можливість визнати, що людське «Я», його переживання, його вияви належать не тільки до його власної сутності, але й до буття в цілому. Таким чином, цілісна людина є незалежною своєрідною реальністю в специфічній закономірності існування. Тобто в своєму бутті дійсний індивід є цілісним індивідом, що актуалізує проблему людської суб'єктивності.

Філософська інтерпретація зазначеної проблеми це свого роду відповідь запитам часу. Вона має великий теоретичний та практичний потенціал. Ситуації екзистенціального вакууму, що складаються час від часу у суспільстві, потребують свого вирішення. Тому феномен суб'єктивності є тією частиною внутрішнього змісту суспільно-культурної людини, котра за своєю організацією протилежна способу організації речі, а отже, конститує її діяльність в якості суб'єкта. «Та обставина, – зазначав Е. Гуссерль, – що буття світу (навіть коли він сам по собі даний в очевидності) *трансцендентне* свідомості і з необхідністю залишається трансцендентним йому, нічого не змінюється в тому, що тільки в житті свідомості, як невіддільної від неї, конститується будь-яка трансцендентність, і що тільки це життя, зокрема, як свідомість про світ, несе в собі невід'ємний від нього смисл, що міститься в слові «світ», а також у виразі «*цей дійсно суцільний*» світ» [3, 398].

Зауважимо, що суб'єктивне, таким чином, не протистоїть об'єктивному. Воно саме є об'єктивним в тому значенні, що виступає умовою розвитку соціальної об'єктивності. Хоча людська суб'єктивність не володіє наявним буттям речі, це не означає, що вона взагалі не володіє буттям. Суб'єктивність ідеальна, і в цьому аспекті не може бути ототожнена зі свідомістю. Е. В. Ільєнков пов'язує поняття ідеального насамперед із існуючою системою культури, її стійкими формами, схемами, стереотипами. «Ідеальність взагалі і є характеристикою предметно зафіксованих (об'єктивованих, опредметнених, оречевлених) образів суспільно-людської культури, тобто способів суспільно-людської життєдіяльності, що історично склалися, які протистоять індивіду з його свідомістю і волею як особлива «надприродна» об'єктивна дійсність, як особливий предмет, котрий може бути співставлений з матеріальною дійсністю, що знаходиться з нею в одному і тому ж просторі...» [5, 140]. Визначення відноситься до засвоєних індивідами загальних імперативів культури, котрі володіють безособовим і обов'язковим характером.

Метою статті є обґрунтування необхідності по-новому подивитися на «проблему людини». Тому що без засвоєння всезагальних форм виробленої «до» і «без неї» культури, людина не може бути людиною. Але це не означає, що вона повністю зводиться до суспільства, є тільки його продуктом, оскільки залишається умовою подальшого розвитку (а не просто відтворення) соціуму. І. В. Ватін називає це «індивідуальною тотальністю», бути якою означає «не тільки втілювати в собі всезагальне через підкорення йому, визначення кола руху і т.д., але й стягувати навколо себе як певного центру елементи, моменти, частини, перетворюючи їх в передумови, умови і моменти власного руху, свого для-себе-буття» [2, 49].

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Суб'єктивне, реалізоване в бутті, перетворюється у те всезагальне, котре спрямоване «всередину» людини, а не поза нею. Духовність виявляється насамперед не в підкоренні всього «зовнішнього» (об'єктивного) собі як певному центру, а в «неспеціалізованості», пластичності й універсальності, в здатності «бути всім». Вона реалізується в мисленні, котре є не часткове, неповноцінне відображення дійсності, а відображення всебічне. А це означає, що коли «дійсність розвивається, то і мислення розвивається; і якщо дійсність є творчість нового, то й мислення є творчість нового; і якщо дійсність завжди сама себе перероблює для досягнення нових форм, то це ж відноситься і до мислення; і якщо кожна річ і подія дійсності не існують в абсолютній ізоляції, а є завжди зарядом, методом, прихованим планом і програмою всіх наступних результатів цих речей і подій, то й мислення є також не що інше, як планування дійсності» [8, 294]. Дійсне мислення як центр духовного буття людини не тільки визначає тенденцію людини бути мірою речей, але також надає іншу міру – міру людського – самій людині.

Сказане приводить до думки, що образ світу, «Я-образ» в структурі мисленнєвої діяльності виявляється «вписаним» у світ, в ті об'єктивні функції, які складають пристрасний (заінтересований) – і в цьому значенні всезагальний – «предмет» життєдіяльності. Отже, смисл і пов'язаний з ним образ завжди рецептивні як подія до реального положення справ, які складаються в діяльності і комунікації! Однак під останнім (сміслом) треба розуміти не субстанційного носія дія-

льності, не якусь окрему здатність людської душі, не настрої, що охоплює людину, а конкретний тон, стиль, реальний за своїми ознаками тип [7, 154]. Це не тимчасовий стан, а тривала «форма», що відображає в «образі» якусь наявну сукупність ознак. В цьому плані національний дух є відлунням життєвого розмаїття, зібранням характерних рис «поведінки» народу. Він упізнається в об'єктивації суб'єктивного в культурі і соціальності.

В силу цього суб'єктивація смислу діяльності обумовлює вибір людиною певного образу, який виконує роль засобу цілепокладання. Визначаючи для себе погляд на світ і розуміння себе в ньому завдяки осмисленню, людина знаходиться «в образі». З її точки зору він є умовою життя, яке надає предметам діяльності, іншим людям, спільнотам смислу. «Знаходиться в образі» є не частковою практикою свідомості «на окремих ділянках культури, не примха, не довільне заняття, а явище, існування якого в масовидних, генетичних, постійно прибуваючих джерелах диктується об'єктивним положенням справ всередині практичних відношень свідомості в діяльності і спілкуванні» [7, 155]. Прийняти що-небудь в образ – це не партикулярна функція свідомості, а обов'язковий елемент виробництва смислових утворень, відтворення смислового поля свідомості.

В ролі «образу» для функціонального мислення можуть виступати різні духовні артефакти, і серед них – свобода. Вона є найважливішою умовою, що забезпечує не тільки динаміку культури, але й вільно вибраних, свідомих цілей і прагнень суб'єкта. Об'єктивною опорою людини є нескінченне здійснення всіх закладених в ній можливостей. І якщо неможливе абсолютне досягнення свободи, то завжди можливе її відносне досягнення (за умови відображення образу абсолютної свободи як моделі у відносно вільних вчинках як в нескінченно різноманітних копіях цієї моделі). «Людина – це вічна проблема, тому історія людини – також вічна проблема. Але це проблема нічого іншого, як свободи» [8, 78]. У вирішенні цієї проблеми і здійснюється людська особистість.

Підкреслимо, що свобода є тим суттєвим виміром людської діяльності, в якому розвивається культура. Дане твердження не можна в змістовному плані розуміти як «розчинення» культури в свободі, оскільки «поняття свободи (як образу), за своєю категоріальною сутністю фіксує саме момент виходу людської життєдіяльності за рамки певної обмеженості (через її пізнання і практичне перетворення), але не те, заради чого здійснюється цей вихід» [9, 19]. Іншими словами, вона (навіть в області цілепокладання) виражає відношення людини до відокремленої нею від себе необхідності. В даному контексті свідомість в її інтенціях допомагає розкривати те, що вносить людина в світ і що вона стверджує в ньому у формах власної свободи. Цікавою є думка П. Альтера, який «формування нації та націоналізм» визначає як «метод правильного формування волі» [1, 590]. Іншими словами, індивідуальної та громадянської свободи.

Потрібно враховувати, що в своєму фактичному здійсненні свідомість, дух, виступають не тільки результатом, але й передумовою свободи, розвитку самої здатності людини ставити і реалізовувати будь-які цілі у відповідності зі своїм наміром. В силу цього і свобода, і свідомість (артефакти духовної культури не просто виникають на основі соціальної необхідності, але й виступають особливим типом реалізації останньої – в її залежності від свідомих намірів людського суб'єкта.

Існують різні форми уявлення об'єктивної необхідності в діяльності людського суб'єкта, які обумовлюють різні прояви самої свободи. Тобто необхідно акцентувати увагу на ролі суб'єктивного в осягненні культурної обумовленості людського розуміння свободи, зрозуміти контекст культури, зокрема національної, для виявлення значення смислу орієнтації на свободу. При цьому, пізнання спрямоване на індивідуальне, бо воно є областю відкриттів, одкровенень, впізнань, повідомлень... Вміння пізнати і вміння виразити себе. Ці форми мають власні процедури, які можна назвати «категоризацією» діяльності в реалізації пізнання. Позитивним результатом цього є менша можливість відходу від дійсності і породження завдань, котрі мають значення тільки в «тілі» власного мисленнєвого інтенційно усвідомленого матеріалу.

Зауважимо, що в будь-якому емпіричному акті діяльності об'єктивна необхідність виступає внутрішньою закономірністю предмета природи, на який спрямована суб'єктивна дія. Не конкретизуючи в даному випадку всіх ступенів руху цієї об'єктивної необхідності в пізнанні і практиці, відзначимо власне її діяльнісну проекцію, що продиктована внутрішньою здатністю предмета чинити опір для діяльного суб'єкта рухатися по його власним вимірам. А це обмежує сам спосіб людської дії і надає йому примусового, невільного характеру. Разом із тим людині властиво виходити за межі цієї обмеженості, опредмечуючи її у вигляді засобу, котрий вона поміщає між собою і предметом (на який спрямована її активність). Останнє є можливістю суб'єктивності в особистісному осягненні дійсності. Ми погоджуємося з В. П. Івановим, який підкреслює: «Феномен суб'єктивності випадає з природного «речового» ряду: він позбавлений власних матеріальних властивостей, просторовості, ділимості і т.д., і т.д. і разом із тим може робити своїм провідником будь-які речові властивості на будь-якій просторовій протяжності. Він всюдисущий і разом

з тим невловимий для виміру зовнішніми масштабами – якісними, кількісними тощо... Вона (тобто суб'єктивність) суверенна, оскільки починає з себе... Тому проникнути в «ядро» суб'єктивності – означає зрозуміти притаманний їй спосіб зовнішнього, що виявляється в полі діяльності. Інакше кажучи, суб'єктивність можна роздивитись під її ж кутом зору, приєднавшись до неї як до аналогу, подібності власного способу діяльності» [4, 87]. Це означає, що людина здобуває відносну свободу дії стосовно дійсності, виходячи з безпосереднього зв'язку з нею.

В даному контексті підкреслимо, що індивідуальна активність людини, хоча і знаходиться в залежності від соціальної і природної реальності, здійснюється суб'єктом не в силу вимушеної необхідності, а за власним бажанням і вільним вибором, відповідно не тільки природним задатком і обдаруванням, але і в силу своїх духовно-особистісних орієнтацій. Тому індивідуально-суб'єктивна «натура» кожної людини, її природні потенції розкривають себе як творчі сутнісні сили, приймаючи функцію специфічної форми існування суспільної практики в цілому. В силу цього відношення індивіда до своїх здатностей і до форми діяльності стає вільним, оскільки спосіб занять витікає з його власної природи і тих умов, які розкривають і стверджують її (природу) всестороннім цілісним чином. Так виникає і формується феномен свободи – найбільш «радикальне» визначення свідомості і духовності індивіда в соціальних опосередкуваннях.

Отже, людина стверджує себе не шляхом розподілу своєї індивідуальності на окремі, часткові прояви, а всією цілісністю свого життя «переходить в ту сферу суспільної практики, котра «реалізує» її невідимим суверенним чином. Тобто виникає проблема автономії індивіда як окремої людської одиниці в колективному житті. Автономія – умова дійсного культурного життя і шлях до самовідповідальності. При цьому між теорією й практикою життя не витворюється «провалля», оскільки такий поділ у суспільному вимірі означав би виникнення двох різних, духовно не пов'язаних між собою сфер культури» [6, 31]. Людина відноситься до своєї діяльності, як до вільного виявлення самобутності. Практичний сенс такої самобутності у самовідповідальності полягає в «універсальності критичного підходу» (Е. Гуссерль), тобто в тому, щоб жодного переконання (яке ми одержали вже в готовому вигляді), жодної традиції не приймати беззастережно. У своєму практичному житті людина в цьому випадку повинна керуватися не поточною емпіричністю, а об'єктивною істиною, котра визначилась суб'єктивно.

Підкреслимо, що визначення свободи як основної константи загальнолюдської культури і мети духовного самовизначення передбачає напругу всіх суб'єктивних зусиль. Зокрема, здатність до цілепокладання формується і розвивається разом з розвитком волі. Рівень доцільності людської поведінки серед всього іншого визначається тим, наскільки віддалені і значимі цілі вона переслідує. А це пов'язано з вмінням стримувати в собі безпосередні життєві імпульси, віддалити задоволення потреб, підкорити перехідні, менш суттєві інтереси корінним. «Формування людської волі неможливе без самозмушення, тому що воля і є здатністю долати безпосередні бажання і підкорити свою діяльність розумним цілям» [10, 54]. Якщо необхідною умовою цілепокладальної діяльності є самодисципліна, то досягнення свободи як мети неможливе без мобілізації інтелектуальних сил. Розвинута, сильна воля є (поряд з розвинутим почуттям) одним із необхідних моментів цілеспрямованої особистості. «Воля є напругою суб'єкта, спрямованою всередину – в себе самого і назовні – в об'єктивну дійсність, є прагнення ствердити свою людську сутність, виражену в цілях, в предметній дійсності і в собі самому» [10, 177]. Це самосвідоме підкорення своїх інтелектуально-духовних (і фізичних) сил реалізації поставленої мети, визначення себе своєю волею і відповідно – подавлення в собі стихійного, природно-необхідного. Воля є внутрішньою свободою. Ствердження своєї волі шляхом доцільної діяльності в об'єктивному природному і соціальному, культурному світі є виразом зовнішньої, практичної свободи людини. Інакше кажучи, свобода в цьому плані полягає в реалізації суспільно значимих, свідомо прийнятих цілей, не в підкоренні своєї волі зовнішній необхідності, а в пануванні над нею. Тобто «ми не повинні просто насолоджуватися свободою, роблячи те, що нам подобається, ми повинні користуватися нею *розумно*» [6, 32], зазначає З. Краснодембський. Далі він підкреслює: «Як для Канта, так і для Гуссерля справді вільне життя те, котре приймає всі без винятку аподактичні норми й не чинить їм найменшого опору. Автономність полягає в тому, що життя підпорядковується вимогам розуму» [6, 32]. Цим самим воно не перетворюється на одну-мірну систему, а виявляє всі потенції духовного життя, цілепокладеного в ідеї.

Отже, специфічно людським здобутком, через посередництво якого почуття і воля здобувають власне людський характер і зміст, є розум (активна свідомість), тобто здатність осмислювати свої інтереси і проблемні ситуації, формувати цілі і планувати дії у формі суджень і понять. Вказуючи на саморухомість (саморозвиток) мислення, А. Ф. Лосев вказує, що дійсність «створює все те, що в ній є, і на кожному кроці породжує все нове і нове. Отже, і мислення є творчою силою, котра вічно породжує все нове і нове» [8, 338]. Тому, коли ми говоримо про те, що думка породжує або переробляє дійсність, то говоримо це тільки тому, що хочемо брати мислення в

його повному об'ємі. Адже воно може породжувати і переробляти дійсність саме тому, що відображає саму дійсність, її творчу силу. Оскільки структура дійсності міститься вже в самій дійсності, знаходячи в мисленні своє відображення. Виходячи з цього, зрозуміло, що мета (в даному випадку прагнення до свободи), навіть якщо вона виражена в формі переживання і вольової напруги, тільки тоді стає усвідомленою, коли вона осмислена.

Таким чином, для успішного цілепокладання свободи людина завжди повинна провести необхідні інтелектуальні операції і осмислити значення волевиявлення для реалізації своїх потреб та інтересів. Першим сигналом про них є певні емоційні зусилля; співвіднести образ свободи зі своїми корінними інтересами, зафіксованими в раніше визначених цілях, шляхом міркувань віддати перевагу одному з мотивів, котрі обумовлюють вибір свободи; співставити свій інтерес зі знанням про предмет і при неповноті знання провести додаткове дослідження сутності поставленої мети в її реалізації, осмислити засоби і спланувати дії, що ведуть до свободи як мети тощо.

Підкреслимо, що в основі цільової діяльності мислення, спрямованої на досягнення свободи як умови саморозвитку і особистісної самотрансформації є світоглядно-культурні утворення, ментальні чинники, котрі в досвіді мислительної діяльності мають характер «самоочевидної данності», яка предметно спрямовує пізнання. Вони зосереджують в собі досвід свідомості як об'єктивно диференційованої системи інтелектуально-пізнавальної діяльності. «Норми, правила раціональності, – говорить А. М. Лой, – які подаються до пізнання і втілюються в рефлексивній діяльності, не формуються спонтанно самою наукою. Тобто способи теоретизування, діяльність розуму самі по собі не задають установок, якими керується розсудок в досвіді, в діяльності по застосуванню категорій» [7, 170]. Між тим та іншим знаходяться смислові утворення, якими визначаються регулятивні впливи мислення на вибір певних правил усвідомлення дії по досягненню мети.

Зауважимо, що імперативи світоглядно-культурних смислів є не тільки специфічним способом духовно-практичного самовизначення форм суспільної життєдіяльності, але й способом самовизначення смислових прагнень особистості як умови її самопізнання. В даному випадку загальний смисл поняття, зокрема національної свідомості, передбачає рівень свободи людини не тільки відносно зовнішньої природної і соціальної необхідності, а й відносно внутрішньої необхідності своєї власної діяльності – передбачає моральну здатність людського суб'єкта вільно підпорядковувати свої цілі і свій творчий потенціал деяким загальнозначимим цінностям, що виходять за межі задач його індивідуальної самореалізації. Тобто досягнуті шляхом мислення знання дозволяють індивіду вчитись володіти своїми природними схильностями і безпосередніми подразниками перед тим, як він «відвоює» у природи місце. На ньому він будує себе в якості свідомої особистості не тільки в значенні зовнішньої усвідомленої поведінки, але і в значенні приєднання, залучення до фундаментальних людських цінностей. І якщо оволодіння природною та соціальною необхідністю виступає важливою «природною» передумовою кожного акту людського самовизначення в світі, то у «вимірах самої культури саме це самовизначення виявляється інстанцією, котра безпосередньо визначає смисл і спрямованість вільної людської діяльності в будь-яких її проявах» [9, 23]. Отже, і в тій діяльності, котра може здійснитися тільки через свободу.

ВИСНОВКИ

Відомо, володіння людиною свободою волі, свободою вибору самої себе – це те, заради чого людина живе і використовує досягнуте нею панування над зовнішніми силами. Людина як особистість – це, насамперед, вибір. При цьому, вона здатна бути відповідальною за свої дії і в області буття культури. Тому національна культура є не тільки сферою свободи, але і відповідальності. В даному контексті Е. Гуссерль зазначав: «Особисте життя людини піднімається по різних щаблях її знання про себе й особистої відповідальності, починаючи від одиничних й випадкових актів подібного роду, аж до щабля універсального самоосмислення й відповідальності і свідомого утвердження ідей автономності, ідей добровільного вибору з тим, щоб усьому своєму життю надати синтетичної єдності життя в універсальній відповідальності за себе» [6, 32]. Зважаючи на факт посилення уваги до проблем суспільства, які склалися у нашій державі, ми бачимо необхідність звернутись до тих філософів, які сформулювали принципово нові підходи та погляди дослідження суспільної та індивідуальної «онтології свободи».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альтер П. Нація: проблема визначення / П. Альтер // Націоналізм : Антологія. – К. : Смолоскип, 2000. – 850 с.
2. Ватин И. В. Человеческая субъективность / И. В. Ватин. – Ростов : Изд-во Ростовского уни-

- верситета, 1984. – 196 с.
3. Гуссерль Э. Логические исследования. Картезианские размышления / Э. Гуссерль. – Минск : Харвест, 2000. – 752 с.
  4. Иванов В. П. Мировоззренческий аспект становления человека / В. П. Иванов // Человек и мир человека. – К. : Наукова думка, 1977. – 252 с.
  5. Ильенков Э. В. Проблема идеального / Э. В. Ильенков // Вопросы философии. – 1979. – № 6. – С. 139–140.
  6. Краснодембський З. На постмодерністських роздоріжжях культури / З. Краснодембський. – К. : Основи, 2000. – 197 с.
  7. Лой А. Н. Сознание как предмет теории познания / А. Н. Лой. – К. : Наукова думка, 1988. – 246 с.
  8. Лосев А. Ф. Дерзание духа / А. Ф. Лосев. – М. : Политиздат, 1988. – 366 с.
  9. Малахов В. А. Культура и человеческая целостность / В. А. Малахов. – К. : Наукова думка, 1984. – 119 с.
  10. Подольяно Л. А. Свобода особистості як форма її самореалізації (історико-філософський аспект): Дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2002. – 164 с.
  11. Яценко В. И. Целеполагание и идеалы / В. И. Яценко. – К. : Наукова думка, 1977. – 275 с.

REFERENCES

1. Al'ter, P. (2000) Nacija : problema vyznachennja. Nacionalizm : Antologija. Kyi'v : Smoloskyp.
2. Vatin, I. V. (1984) Chelovecheskaia sub"ektivnost'. Rostov: Izd-vo Rostovskogo universiteta.
3. Gusserl', E. (2000) Logicheskie issledovaniia. Karteziianskie razмышleniia. Minsk : Kharvest.
4. Ivanov, V. P. (1977) Mirovozzrencheskii aspekt stanovleniia cheloveka. Chelovek i mir cheloveka. Kyi'v : Naukova dumka.
5. Il'enkov, E. V. (1979) Problema ideal'nogo. Voprosy filosofii, 6, 139–140.
6. Krasnodembs'kyj, Z. (2000) Na postmodernists'kyh rozdorizhzhjah kul'tury. Kyi'v : Osnovy.
7. Loi, A. N. (1988) Soznanie kak predmet teorii poznaniia. Kyi'v : Naukova dumka.
8. Losev, A. F. (1988) Derzanie dukha. Moskva : Politizdat.
9. Malakhov, V. A. (1984) Kul'tura i chelovecheskaia tselostnost'. Kyi'v : Naukova dumka.
10. Podolyanko, L. A. (2002) Svoboda osobistosti yak forma ii samorealizacii (istoriko-filosofs'kii aspekt) : Dis... kand. filos. nauk: 09.00.05 / Institut filosofii im. G. S. Skovorodi NAN Ukraini. Kyiv.
11. Yatsenko, V. I. (1977) Tselepolaganie i idealy. Kyi'v: Naukova dumka.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2014 р.